

спецслужб). – К.-Л. 2003. – 526 с. 50. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 6. – Спр. № 31418 фп. – Архівно-кримінальна справа на Тараканова Миколу Михайловича. (1944 р.). 51. ДАЧО. – Ф. Р-17. – Оп. 1. – Спр. 1. 52. Українські вісті. – 24 січня 1942. 53. Державний архів Полтавської області. – Ф. Р-4091. – Оп. 1. – Спр. 1860. 54. ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 4. 55. Куна. Історія сіл Кунянської сільради Гайсинського району. – Випуск перший, 2005 р. – 136 с. 56. Дніпрова хвиля. – 1 січня 1942.

Николай Бушин, Оксана Яшан

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ ОККУПАЦИОННОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ 1941–1944 ГГ. (НА МАТЕРИАЛАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ)

В статье анализируется социокультурный аспект оккупационной повседневности населения Центрального региона Украины в трудных условиях военного быта при нацистско-фашистской оккупации 1941–1944 гг.

Ключевые слова: нацио-культурный аспект, оккупационные власти, военный быт, мировоззренческая ориентация, Центральная Украина.

Mykola Bushin, Oksana Yashan

SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS OCCUPYING DAILY OCCURRENCE OF 1941–1944 (MATERIALS TO CENTRAL REGION OF UKRAINE)

In the article the socialcultural aspect of human life of population in the Central region of Ukraine is analyzed under trying conditions military way of life during Nazi-fascist occupations in 1941–1944.

Keywords: national-cultural aspects, occupation authorities, a military way of life, philosophical orientation, Central Ukraine.

УДК 94(477.8) “1944–1945”

Галина Стародубець

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИНИЩУВАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ У РАМКАХ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ (1944–1945 РР.)

У статті аналізується генеза винищувальних батальйонів на території західних областей України у 1944–1945 роках. Визначаються причини та мета їх створення, національний та кадровий склад. Показано вплив діяльності цих парамілітарних формувань на функціонування повстанського запілля.

Ключові слова: винищувальні батальйони, групи сприяння, повстанське запілля, парамілітарні загони, окупація.

Від першої половини 1944 року паралельно з організацією і формуванням у звільнених від німецької окупації районах західних областей України місцевих органів партійно-радянської влади, велась робота зі створення при відповідних структурах НКВС винищувальних батальйонів (“істребительных батальйонов”) і так званих “груп самооборони”.

У сучасній науковій літературі питанню їх створення і участі у процесі відновлення радянської влади в краї приділено не заслужено мало уваги. Коротку характеристику їхньої діяльності та аналіз причин створення знаходимо в одному із нарисів підсумкового наукового видання напрацювань робочої групи істориків, створеної при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА [1, с. 354–355].

Цікава інформація про генезу винищувальних батальйонів (далі – ВБ) на Станиславщині міститься у низці статей О.Безносюка. У своєму дисертаційному дослідженні він чи не вперше у вітчизняній історичній науці зробив спробу комплексно висвітлити процес становлення та діяльності ВБ на території Прикарпаття. З точки зору історико-правових позицій ним аналізуються форми й методи їх діяльності в контексті суспільно-політичних процесів, що відбувалися в довоєнний і повоєнний періоди у західному регіоні України [2].

Роль винищувальних батальйонів Львівщини у процесі руйнування повстанського запілля розкривається у статті Т.Ремарчука. На нашу думку, його висновок про те, що “без існування

парамілітарних формувань з населення комуністичному режиму навряд чи вдалося б знищити український національно-визвольний рух" [3, с. 202], видається дещо категоричним.

Опосередковано про діяльність винищувальних батальйонів згадується у працях Д.Веденєєва та Г. Биструхіна [4]. Цими авторами вони трактуються як одна з "наймасовіших форм залучення місцевої людності до збройної боротьби з антирадянським рухом опору" в період відновлення більшовицько-радянської влади у західних областях України. Поділяючи, в принципі, точку зору професорів Д.Веденєєва та Г. Биструхіна, ми ставимо собі за мету дослідити генезу винищувальних батальйонів у 1944–1945 роках, їх кадровий і національний склад, а також роль у руйнуванні запілля УПА.

Перші парамілітарні загопи цього типу з'являлися відразу після звільнення окремих районів західних областей України від німецьких загарбників. Доцільність їх створення зумовлювалася декількома чинниками, з яких найважливішими, на нашу думку, були два. По-перше, відсутність достатньо потужної державної мілітарної сили, необхідної для придушення масштабного антирадянського руху Опору в цьому регіоні у 1944 р. Підтвердження сказаного знаходимо у багатьох радянських документах того часу. Для прикладу, автор "Оглядової довідки про діяльність винищувальних батальйонів та груп самооборони ... в Станіславській області" зауважував, що "після звільнення області працівники органів УМВС і УМДБ з перших днів зіткнулися зі значною кількістю озброєних банд УПА. Для їх ліквідації необхідна була також озброєна сила, але в той час внутрішній війська МВС перебували ще на фронті і не могли надати допомогу органам МВС і МДБ в ліквідації банд" [5, арк. 184].

Крім того, озброєної охорони потребували також партійні, комсомольські, радянські працівники, які змушені приїжджали у села і районні центри повсталих областей для того, щоб організувати тут партійно-радянську, господарську діяльність. Більшість з них панічно боялася рухатись місцевими населеними пунктами без такого супроводу. Другою, не менш важливою причиною толерування більшовиками процесу залучення місцевих мешканців до збройної боротьби, було бажання створити прецедент співпраці населення з радянською владою, який згодом дуже масштабно використовувався нею з пропагандистською метою.

У 1944 – першій половині 1945 років винищувальні батальйони ще не представляли структурно-оформленої бойової сили. В основному вони використовувалися для охорони оперативних співробітників і радянсько-партійного активу, які час від часу виїжджали у села. Немає також офіційних документів, які б чітко регламентували їх діяльність. Опосередковані вказівки про створення самооборонних підрозділів у регіонах, "заражених" повстанським рухом, містяться в резолюції пленуму ЦК КП(б)У "Про хід виконання постанови ЦКВКП(б) 27 вересня 1944 р." від 27 листопада 1944 року. у документі, зокрема, зазначається, що в подальшій боротьбі з "національними бандами" необхідно створювати і зміцнювати групи самооборони з місцевого населення [6, с. 97].

Проте конкретних вказівок щодо форм, методів, способів формування, матеріального та кадрового забезпечення тощо. ВБ в жодному з такого роду партійних документів, прийнятих до другої половини 1945 року, не містилося. Впорядкування процесу створення ВБ та їх використання відбулося після рішення ЦК КП(б)У від 27 листопада 1945 р. і вказівки НКВС УРСР за № 8/156936 від 13 листопада 1945 р. З кінця 1945 року спостерігається очевидне пошкваллення роботи управлінь і відділів НКВС та НВДБ зі створення та організації діяльності винищувальних батальйонів. До цього часу цією проблемою займалося місцеве більшовицько-радянське керівництво – від обласного до районного рівнів.

Одними з перших, хто поставив це питання на порядок денний, були керівники Рівненської та Волинської областей. Зокрема, воно піднімалося учасниками наради секретарів райкомів КП(б)У з кадрів, що відбулася на початку червня 1944 року в Рівненському обкомі партії. Цікавим, на нашу думку, видається виступ секретаря обласного комітету КП(б)У В. Бегми, у якому він подає свої міркування з приводу доцільності використання такої форми самооборони, як винищувальні батальйони. Сам факт необхідності створення груп самооборони на рівні окремих населених пунктів доповідачем не заперечувався. Однак у нього виникли певні сумніви з приводу реалізації деяких позицій. Насамперед йшлося про саму назву. Ставлячи питання, як назвати загопи: винищувальні батальйони чи групи громадського порядку на допомогу міліції з боротьби з бандитами, В. Бегма аргументував свої вагання так: "Назвати їх винищувальні батальйони – це зовсім не буде відповідати (сама назва) умовам нашої радянської влади, нашій конституції: кого знищувати в тилу? В кожному селі створювати групи самозахисту – буде політично неправильно – видно настрої нездорові. Озброїти місцеве населення – потрібно знайти для цього якусь форму, щоб це відповідало конституції, нашим законам. Можливо назвати бригадою допомоги міліції з боротьби з бандерівцями, по типу бригад, які існували у східних районах" [7, арк. 40].

Як бачимо, проблема створення парамілітарних загонів з місцевих мешканців розглядалася не тільки в площині їх фактичного формування, але й назви, що мала відображати зміст і мету цих формувань, легітимізувавши тим самим їх діяльність. Зі слів такого досвідченого фахівця як В. Бегми видно, що радянська влада, принаймні в особі її мислячих представників, відразу після визволення західних областей, постала перед дилемою вибору форм і методів поборювання повстанського руху. Неприйнятність назви "винищувальні батальйони" була очевидною – винищувати кого? Своїх громадян? У тилу якого ворога? Адже такого роду загоны створювались у 1941 році для боротьби з німецькими загарбниками. На початку 1944 року ситуація стала абсолютно іншою – радянська територія Західної України була звільнена від німецьких окупантів.

Другою, не менш дражливою, була проблема кадрового наповнення цих загонів. Знову ж таки, всупереч гучній більшовицькій пропаганді, В. Бегма, який про суспільно-політичну ситуацію в краї знав не з чиїхось слів, а з власного досвіду, не безпідставно піддавав сумніву істинність широко пропагованих гасел на кшталт "всенародної, масової і беззастережної" любові місцевого населення до "рідної радянської влади". Політичні настрої значної частини мешканців краю спонукали його до обережності. "Зараз стоїть питання, в яких селах створити групи, – сказав він у своєму виступі. – "Села я знаю, але про те, кого озброїти гвинтівками сказати я боюсь. Навіть у тих селах, які були виключно партизанськими, це сказати боюсь, тому що, якщо їх озброїти, вони підуть проти нас" [7, арк. 46]. Однак ці сумніви кардинально не вплинули на позицію секретаря Ровенського обкому партії щодо боротьби з українськими повстанцями. Національний рух Опору, який більшовики охрестили "бандитським", мусив бути у будь-який спосіб придушений і це не викликало жодних сумнівів.

Не можна оминати увагою ще один важливий момент з документально зафіксованого виступу В.Бегми. Він, зокрема, наголошував на можливості силового варіанту розв'язання військово-політичного конфлікту, що мав місце в регіоні: "Якщо вони (члени оунівського підпілля та УПА – автор) не почули звернення нашого уряду, ми будемо відповідати силою, заставимо силою чи підкоритися, чи будемо знищувати. Але ми не зможемо давати армію (не зможемо в кожному селі, районі тримати гарнізони, достатньо, що німці це робили, в кожному районі тримали цілий гарнізон), але я думаю, що ми не допустимо, щоби в районах створювали гарнізони для боротьби з бандерівцями, цього не буде, ми не німці" (виділення наше. – автор) [7, арк. 58]. Як видно з цитати, в першій половині 1944 року більшовицькі лідери такого масштабу як В.Бегма, не допускали думки про використання армії проти власного народу, а фактичне переведення цілого регіону на воєнний стан розглядалося ними як щось неприпустимо ганебне, на зразок фашистської окупації. Як відомо, уже за півтора року, на початку 1946 р., у кожному західноукраїнському селі було розквартировано один з 3500 гарнізонів регулярних військ, не враховуючи завжди присутніх тут військ НКВС. До того часу морально-етичний бік проблеми боротьби з українським визвольним рухом був не просто відсунутий на задній план, а радянською пропагандою втиснутий у рамки більшовицької моралі.

Упродовж 1944 року при всіх міських та районних відділах НКВС Західної України створили винищувальні батальйони чисельністю 100–200 осіб. Командирами їх, зазвичай, призначалися заступники начальника райвідділів НКВС чи оперативні працівники відділів і відділень НКВС; заступниками командирів з політичної частини – другі секретарі райкомів; начальниками штабів – завідувачий воєнними відділами райкомів чи, за наявності у районах, командири Червоної армії, звільнені від військової служби. Основними об'єктами охорони ВБ були найбільш важливі промислові підприємства, залізничні мости, електростанції, пошта, телеграф, мости тощо, на які могли здійснити напад українські повстанці, парашутні десанти чи ворожі диверсанти.

Згідно з офіційними радянськими документами "до 1 червня 1944 р. на території Тернопільської області було створено 21 винищувальний батальйон чисельністю 1046 чоловік, котрі дислокувалися практично в усіх її районах" [8, арк.38]. Впродовж року їх чисельність збільшилася до 39 з кількістю бійців 4809. Паралельно процес формування ВБ проходив також і в сусідніх областях, зокрема, Львівській. Так, бюро обкому КП(б)У 30 жовтня 1944 року прийняло рішення "для збройної боротьби з бандами українсько-німецьких націоналістів ... організувати в кожному селі при сільській раді боєву групу сприяння ВБ чисельністю від 10 до 25 чол з місцевого перевіреного активу" [8, арк.96].

Безпосередню відповідальність за їх комплектування покладалося на перших секретарів райкомів КП(б)У та начальників райвідділів НКВС і НКДБ. Згідно з розпорядженням начальника обласного управління НКВС, на кожні два села прикріплювався один дільничний уповноважений, в обов'язки якого входило контролювати діяльність груп сприяння та керувати збройною боротьбою. З метою заохочення місцевого населення до вступу у винищувальні батальйони та так звані "групи сприяння", міськкомам було дано вказівку про звільнення їх бійців від призову до Червоної армії. У результаті проведеної роботи, скерованої на виконання цієї постанови, упродовж 1944 – початку

1945 років у Львівській області офіційно зареєстровано у кожному з районів винищувальний батальйон. Загальну картину їх діяльності подано у таблиці 1, котру ми подаємо у дещо скороченому варіанті.

Таблиця 1

Довідка про кількість винищувальних батальйонів і груп самооборони у Львівській області і результати їх боротьби з бандитизмом за 1944 р.

№ п/п	Назва р-ну	К-ть ВБ	К-ть ГС	Результати		
				Проведено операцій	Вбито бандитів	Затримано банд
1	Бродський	1	14	160	33	173
2	Бобркський	1	29	75	2	35
7	Жовківський	1	2	33	2	47
10	Івано-Франківський	1	30	15	1	15
11	Краковецький	1	18	44	4	56
16	Львівський	1	27	14	6	15
26	Рава-Руський	1	32	101	-	-
30	Щирецький	1	25	12	3	4
31	Яворівський	1	20	59	27	89
	Всього	31	1900	246	1942	177

[5, арк. 134].

Як видно з таблиці, кожен з ВБ мав певну кількість груп самооборони (далі – ГС), при чому, не стало визначено. Для прикладу, у Жовківському районі їх було 2, а в Івано-Франківському – 30. Упродовж року за їх участю було проведено 246 антиповстанських операцій, в результаті чого було знешкоджено 177 повстанських боївок. Наприкінці 1945 року винищувальні батальйони діяли у всіх районах Львівської області, крім Львівського. Проте кількість груп самооборони скоротилася більше ніж у десять разів – від 1900 до 109, що дає підстави зробити висновок про формальне існування більшості з них у 1944 році. Підтвердження сказаному знаходимо й у статистичних звітах з Тернопільщини. В результаті проведення в третій декаді липня 1945 року Тернопільським управлінням НКВС обстеження оперативної діяльності Заліщицького і Чортківського винищувальних загонів і груп сприяння було виявлено, що там їх фактично немає, якщо не числити 29 осіб радянсько-партійного активу і 3 групи сприяння чисельністю у 20 осіб [9, арк. 42].

Станом на 10 січня 1945 р. на території Волинської області нараховувалося 30 ВБ, загальною чисельністю 2949 бійців та командирів. Офіційна статистика засвідчувала, що через місяць, 15 лютого, їх кількість збільшилася до 3400 осіб. Щодо груп сприяння, то цікавим видається той факт, що 1 січня 1945 р. в області діяло 507 груп сприяння загальною чисельністю – 4065 осіб, однак упродовж наступних півтора місяці влада змушена провести ревізію їх лав, в результаті чого було знову організовано 270 ГС загальною чисельністю – 2925 осіб [5, арк. 221].

Офіційні дані загальної чисельності та якісної характеристики особового складу ВБ у західних областях України в першій половині 1945 року подано у таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Відомості про дислокацію та чисельність ВБ і ГС станом на 1 квітня 1945 р.

Область	К-ть р-нів	К-ть ВБ	Чисельність					Групи самооборони	
			загальна к-ть	членів і канд. ВКП(б)	комсомольців	жінок	призовного віку	к-ть ГС	чисельність особового складу
Волинська	30	30	3698	148	174	116	1350	798	7541
Дрогобицька	29	29	4929	195	158	69	3912	304	2305
Львівська	31	31	3343	225	99	41	1140	445	6210
Ровенська	30	30	2851	213	147	72	928	195	2725

Станіславська	36	36	3779	350	195	311	2619	309	3392
Тернопільська	39	39	4285	272	226	167	1841	221	2666
Всього	195	195	22885	1403	999	776	11719	2272	24839

[5, арк. 256].

Таблиця 3

Довідка про чисельність ВБ і ГС в західних областях України станом на 5 червня 1945 р.

Назва області	Загальна к-ть ВБ	Всього особового складу	К-ть груп сприяння	Всього особового складу ГС
Волинська	30	3698	798	7541
Дрогобицька	29	4929	304	2305
Львівська	31	3343	445	6210
Ровенська	30	2851	195	2725
Станіславська	36	3837	376	5237
Тернопільська	39	4804	297	5205
Всього	195	26404	2348	27378

[5, арк. 253].

Аналіз поданої у таблицях 1–2 інформації, дає підстави зробити декілька висновків. По-перше, очевидним є факт збільшення упродовж двох місяців загальної кількості особового складу винищувальних батальйонів та груп сприяння за рахунок Тернопільської та Станіславської областей, регіонів, у яких національний антирадянський рух Опору в 1944–1945 роках був наймасовішим. По-друге, основна маса бійців ВБ (близько 90 % від загальної кількості) залишалася безпартійною. І тільки 10,5 % були членами або кандидатами у члени ВКП(б) та комсомольцями.

Отже, при всьому бажанні більшовицько-радянського керівництва відбір мобілізованих до парамілітарних загонів не міг здійснюватися виключно за партійною ознакою, а включав інші чинники, наприклад, можливість кар'єрного росту, отримання матеріальної винагороди, врешті-решт, задоволення своїх ідейних переконань. Близько 50 % бійців винищувальних батальйонів та груп сприяння були молодими людьми призовного віку, тобто 1927–1928 рр. народження.

Проте, мусимо визнати, що зроблені висновки носять дещо умовний характер, оскільки визначити конкретну чисельність реально діючих парамілітарних загонів упродовж 1944–1945 рр. видається малореальним, бо цифри, що фігурують в документах, далеко не завжди відповідають дійсності. Було б неправильним причину цього вбачати тільки в умовах воєнного часу. Не слід применшувати роль такого важливого чинника як суб'єктивний. Насамперед, йдеться про те, що це був час активного функціонування репресивного апарату й невиконання вказівок зверху загрожувало не просто посадовим пониженням, а й звинуваченнями у зрадництві, свідомому саботажі і тому подібному з усіма наслідками, що з цього випливали. Тому функціонери низових структур партійно-державного механізму поспішали відрепортувати про належне виконання розпоряджень і наказів "вищестоящих органів". Звідси – така лавина фактично непідтверджених цифр та інформації як про кількість українських повстанських сил, так і про кількісну результативність боротьби з ними.

Щодо національного учасників ВБ, то він різнився залежно від часу і району їх формування. У перші місяці відновлення радянської влади переважаючу більшість їх особового складу складали поляки. Наприклад, "у Бережанах Тернопільської області ВБ був сформований 28 липня 1944 року. В кінці грудня цього ж року його особовий склад мав такий вигляд – 143 особи, серед яких – 130 поляків і тринадцять українців" [10, арк. 168].

В особовому складі винищувального батальйону Підгаєцького району було 53 українці і 127 поляків [11, арк. 44]. Аналогічною була ситуація й у інших районах області: "районний ВБ Буданова в травні 1944 року складався з 48 чоловік, 40 з яких – поляки; Теробовлі – 78 поляків" [11, арк. 124]. Загалом, станом на перше січня 1945 року з 4232 учасників винищувальних батальйонів Тернопільської області 1539 були українцями, 2310 – поляками, 248 – росіянами, 144 представниками інших національностей. Автори офіційних радянських документів засвідчують, що перші групи ВБ у селах Станіславщини створені з мешканців польської національності. Проте груп, сформованих виключно з поляків було мало, оскільки, аби не допустити національної різни, до їх складу входили демобілізовані солдати-українці [5, арк. 187].

Ще однією проблемою суб'єктивного характеру, окрім польської присутності у складі ВБ, стало питання підбору керівників. Зазвичай, усі вони були не тільки не місцевими, але й у масі своїй не володіли українською мовою. На тлі розгортання тотального антирадянського спротиву, поява в українських селах і хуторах росіян у формі ненависних "енквдистів", які керували озброєними

групами з місцевих хлопців, котрі займалися переслідуванням своїх односельців – повстанців, викликала вкрай негативну реакцію з боку місцевого населення і не сприяла піднесенню авторитету радянської влади. Ситуація була настільки складною, що викликала занепокоєння з боку республіканського керівництва. 13 листопада 1945 року народний комісар внутрішніх справ генерал-лейтенант Рясной видав наказ, яким зобов'язував усіх без винятку начальників штабів райвідділів НКВС володіти українською мовою і вивчити усі особливості життя населення західних областей України [5, арк. 288].

Наголошувалося також на необхідності ширше залучати на ці посади вихідців з місцевого населення, які володіють необхідними організаторськими здібностями і показали себе відданими громадянами СРСР в боротьбі з повстанським рухом. З метою часткового звільнення командирів винищувальних батальйонів від роботи в своєму господарстві і створення для них належним умов для приділення більшої уваги підвищенню боєздатності ввірених їм підрозділів, рекомендувалося призначати на ці посади дільничних уповноважених міліціонерів.

За погодженням з обкомами КП(б)У на період боротьби з "бандитами" їм дозволялося зараховувати посадовцями, які утримувалися за рахунок коштів місцевих (районного чи сільського) бюджетів – завідувачими хатами-читальнями, ветфельдшерами і тощо.

Згідно з офіційними розпорядженнями, основу кадрового складу винищувальних батальйонів складали чоловіки й жінки допризовного віку, звільнені призовними комісіями від служби в Червоній армії через хворобу, інвалідність, або так звану "броню" без відриву від виробництва, які приймали участь в партизанських загонах, або проявили себе в практичній роботі і були здатними вправно володіти зброєю. Оскільки в силу об'єктивних причин у деяких західних областях, наприклад, Тернопільській, Станіславській, Дрогобицькій учасників партизанських загонів практично не було, основним контингентом, з якого формувався особовий склад парамілітарних загонів, було чоловіче населення призовного віку; ті, хто мав тимчасові відстрочки райвійськкоматів; так звані "броньовані" (спеціалісти різних сфер господарської діяльності, звільнені від обов'язкової військової чи трудової мобілізації. – автор); радянсько-партійний та комсомольський актив; допризовники 1927–1928 рр. народження. Траплялися випадки залучення жінок, як, наприклад, у Шумському районі Тернопільської області, де "у складі винищувального батальйону їх було аж 19" [10, арк. 74].

Загалом, як видно з матеріалів таблиці 2, до складу ВБ західних областей УРСР входило 776 жінок, що складало близько 3,5 % від загальної кількості їх особового складу. За віковою ознакою основу винищувальних батальйонів і груп сприяння складали бійці віком, в середньому, від 18 до 30 років.

Підсумовуючи сказане, можна дійти висновку, що створення парамілітарних загонів з місцевих мешканців західних областей України у формі винищувальних батальйонів та груп самооборони, було одним із важливих завдань, що стояли перед відповідними структурами радянської влади. Вони, головним чином, виступали допоміжною збройною силою у боротьбі з самостійницьким рухом. В означуваний нами період, у 1944 на початку 1945 років, процес їх створення проходив повільно і слабо контрольовано з боку офіційної влади.

Національний склад винищувальних батальйонів не вирізнявся своєю строкатістю. Більшість бійців були вихідцями з місцевого українського населення, винятком хіба був 1944 рік, коли у районах компактного проживання поляків, останні складали більшість у цих загонах. Хоча винищувальні батальйони не виступали домінуючою силою у поборюванні самостійницького руху, проте були виразно деструктивною силою в рамках повстанського запілля, що поряд з іншими чинниками сприяло його руйнації.

Список використаних джерел

1. Лисенко О. Боротьба збройних відділів ОУН і УПА з радянським карально-репресивним апаратом / Лисенко О. // Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія історичні нариси / Відпов. ред. С. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 354–355.
2. Безносюк Олег Петрович. Діяльність винищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944–1954 роках: дис... канд. наук: 07.00.01. – 2008.
3. Ремарчук Т. Винищувальні батальйони Львівщини (1944–1948 рр.) / Ремарчук Т. // Наукові записки. Історичні науки. – Остріг, 2008. – Випуск 10. – С.193–202.
4. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спец підрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки: Монографія / Веденєєв Д., Биструхін Г. – К.: К.І.С., 2007. – С. 330–334; Веденєєв Д. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945) / Веденєєв Д., Биструхін Г. – К., 2006. – 408 с.
5. Державний архів Служби Безпеки України (далі – ДА СБ України). – ФДВ 372. – Т. 97.
6. Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2001. – Т. 3. – 652 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 45. – Спр. 961. – Арк. 1–62.
8. ДА СБ України. – ФДВ 372. – Т. 98.
9. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф.П-1. – Оп. 1. – Спр. 379.
10. ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 105.
11. ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 106.

Галина Стародубец

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСТРЕБИТЕЛЬНЫХ БАТАЛЬОНОВ В РАМКАХ УКРАИНСКОГО ПОВСТАНЧЕСКОГО ЗАПОЛЬЯ (1944–1945 ГГ.)

В статье анализируется генезис истребительных батальонов на территории западных областей Украины в 1944–1945 годах. Определяются причины и цель их создания, национальный и кадровый состав. Показано влияние деятельности этих парамилитарных формирований на функционирование повстанческого подполья.

Ключевые слова: истребительные батальоны, группы содействия, повстанческое подполье, парамилитарные отряды, оккупация.

Galina Starodubets

ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES WITHIN DESTRUCTIVE BATTALIONS UKRAINIAN REBELLIOUS REAR (1944–1945 YEARS)

In the article the genesis of destroying battalions on the territory of western region of Ukraine in 1944–1945 years is analyzed. Reasons and the aim of their creating, national and regular complement are determined. The influence of activity of these paramilitary formations on functioning of the rebellious rear is showed.

Key words: destroying battalions, groups of contribution, rebellious rear, paramilitary detachment.

УДК 94(477.8)“1944/1950”

Андрій Киданюк

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ СЕЛЯН ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1944–1950 РР.

У статті досліджено основні тенденції та специфіку соціального становища селян Дрогобицької, Львівської, Станіславівської та Тернопільської областей УРСР упродовж 1944–1950 рр., розкрито особливості процесу відновлення соціальної інфраструктури села, проаналізовані зміни у соціальному становищі сільських мешканців.

Ключові слова: західноукраїнське село, соціальне становище, соціальна інфраструктура села, колективізація, повоєнний період.

На сучасному етапі розвитку історичної науки в Україні зростає інтерес до соціальної історії різних регіонів держави. Теперішній стан українського села переконує у необхідності посилення уваги істориків до соціальних проблем його мешканців. Відтак, перебіг соціальних процесів на селі потребує поглибленого вивчення, зокрема, соціального становища селян Західної України упродовж 1944–1950 рр.

Актуальність дослідження посилюється у зв'язку з світовою економічною кризою, оскільки її результати можуть бути корисні для вироблення ефективної соціальної стратегії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1944–1950 рр. Нижня межа пов'язана зі звільненням території Західної України від німецьких військ, верхня – закінченням четвертої п'ятирічки та офіційним завершенням колективізації краю.

Об'єктом нашого дослідження є сукупність соціально-економічних явищ та процесів, характерних для західноукраїнського села.

Предметом дослідження – соціальне становище селян Західної України упродовж 1944–1950 рр.

Проблематика входження західноукраїнського села в нову соціально-економічну модель господарювання та основні соціальні процеси, що відбувалися в краї, вже були предметом дослідження радянських науковців І. Богодиста [1–2], М. Івасюти [25–27], В. Масловського [35–36], Ф. Чернявського [40–41] та інших. Спільною рисою досліджень істориків цього періоду, було звеличення радянської політики та її позитивного впливу на західноукраїнське село.

Праці науковців незалежної України В. Гулая [4], П. Когути [30–31], О. Ленартовича [32], О. Мальярчука [33–34] та інших вже не є такими однозначними, а їхні автори намагаються критично підходити до дослідження, вводячи до наукового обігу та аналізуючи документи, які раніше